

GİRİŞİK CÜMLE :

Yan cümlecikleri temel cümlecığe özne, nesne, tümleç olan ya da bu öğelerden birini tamlayan bileşik cümlelere girişik cümle adı verilir.

ÖR. Gülü seven, / dikenine katlanır.

Onun çarıkları bağlayışını / seyrediyordu.

Yalan söyleyenden/ kaçacaksın.

Gazeteyi okumadan/ bana uzattı.

Evin avlusuna geldiğinde,/ karanlık kavuşmuştu.

İnsan yaşlandıkça / kalbi katılaşıyor.

Ben kapınızdan çıkarken / birine rastladım.

İlacı avucuna alıp /içti.

Annemi karşımda görünce/ çok şaşırdım.

Gelecek yazı / bekleyiniz.

II. SIRALI BİLEŞİK CÜMLE :

Kuruluş bakımından bağımsız, anlam bakımından birbiriyle bağıntılı basit ya da bileşik yapıli cümlelerin virgöl veya noktalı virgöl ile bağlanmasından oluşan cümleler zinciridir.

a) Bağımsız sıralı cümleler : Bu cümlelerde her cümleliin öznesi, tümleci, yüklemi ayrıdır. Cümleler yalnızca anlam yakınlığı nedeniyle bir arada bulunur :

ÖR. Tüylerim ürperdi, başım döndü birdenbire; neredeyse yıkılıverecektim.

Bilezikler rehine kondu, bir bankerden para alındı, o haksız dava bırakıldı.

Kazanan kaçmaz, kaçan asla kazanmaz.

Gözleri alevlenmiş, boyu birdenbire bir dev kadar büyümüştü.

Bahçeler bozuldu, yuvalar dağıldı, yollar silindi.

Yağmur başlamıştı, şemsiyeler açılıyor, yakalar kalkıyor, adımlar sıklaşıyordu.

Yaşlar kurur, iniltiiler durur, çukurlar dolar, yangınlar söner, mezarlar çöker, viraneler şenlenir, her şey bitti sanılır.

Çakallar, çığılık çığılğa burnumuzun dibine sokulur ; şosedden vızır vızır otomobiller geçerdı.

b) Bağımlı sıralı cümleler : Sıralı cümlelerin bu türünde, öğelerden biri ortaktır.

Taşların üzerinden sekerek yürür, bazen duvarın kenarından bir gölge şeklinde sürünerek geçer, güzergahına tasadüf eden küme küme büzülmüş bulutlardan korkarak yolunu değiştirirdi.

ÖR. Bunları uzun zaman dilinden düşürmez, herkese söyler, her yerde tekrarları.

Kimseye güvenmez, borç vermezdi.

Daha küçüktüm, sekiz dokuz yaşında vardım.

Duvarı nem, insanı gam yıkar.

Bursa'ya gittik, tarihi yapıları ve camileri gezdik.

Balıkçı Yakup iyidir, hoştur, sevimlidir.

Sözcüklere bakıp hemen sinirlenmeyiniz, onların anlam derinliğine inmeyi deneyiniz.

Şen bir dostun konuşması, insanın yorgunluğunu giderir ; sınırlarını yatıştırır; üzüntüsünü geçirir.

III. BAĞLI BİLEŞİK CÜMLE :

Aralarında anlam ilgisi bulunan basit ya da bileşik yapıları cümlelerin bir bağlaç aracılığıyla birbirine bağlanmasıyla oluşan cümleler zinciridir.

Bağlı cümleler, sıralı cümlelerin tüm özelliklerini taşır.

Şimdi bilemezsin ama zamanla öğrenirsin.

Tahta alet, yumuşak çamurun üstünden hafifçe geçti ve omuza daha narin bir parlaklık verdi.

Zekasız kuvvet yıkabilir fakat yapamaz.

Herşeyi görmüştü ancak kimseye söyleyemiyordu.

Orhan, koltuğa iyice yaslandı ve başını duvara dayadı.

Sonuna kadar direnecekti çünkü herkesten çok o haklıydı.

Gülümsedi ve oradan çıkarken elini omuzuma koydu.

IV. ŞARTLI BİLEŞİK CÜMLE :

Yan cümlesi şart kipiyle kurulan bileşik cümlelere şartlı bileşik cümle denir.

ÖR. Eğer kuvvetim yetse benim /

Rıhtıma koşarım yalınayak

Beni bir gün anlarsan / çok mutlu olacağım.

Bir kerecik olsun kamyonu dokunabilseydi / kamyon onun olmuş kadar sevinirdi.

Şehirden uzaklaşırsak / bütün sıkıntılarımız gider.

Bir kelime daha söylesen / ağlayacaktı.

Bir ay önceki sözümü dinleseymi / başına bu felaket gelmeyecekti.

Bütün suç bendeyse / cezama razıyım.

Onu bugün alsaydım / sana gösterecektim.

Sözde şartlı bileşik cümle: İçinde şart kipi bulunan her bileşik cümle şartlı bileşik cümle değildir çünkü bazı şartlı cümleler, şart anlamı taşımazlar. Böyle cümleler, benzetme, zaman gibi çeşitli ilgiler kurarlar.

ÖR. Kadınlarsa önlerine gelen çakırdikenlerine beddua ettiler. (Kadınlara gelince ...)

Vur dedikse öldür demedik. (Vur dediğim zaman öldür demedim.)

İğne atsan yere düşmez. (Yere düşmenin şartı, iğne atmak değildir.)

Çalışmaksa çalışıyoruz.

Keşke hiç bitmeseydi o gece.

V. Kİ'Lİ BİLEŞİK CÜMLE

İki cümlenin “ki” bağlacıyla birbirine bağlanmasından oluşan bileşik cümlelere ki’li bileşik cümle denir.

ÖR. Öyle insanlar var ki paradan başka güç tanımazlar.

Şüphesiz ki bütün canlılar ölecektir.

Fransız seyyah diyor ki :

Bu dağların arkasına inen güneşi Antalya yakasından görmek kadar haşmetli bir şey akla gelmez.

Duydum ki unutmuşsun gözlerimin rengini.

Unutamam ki yaşanan anıları.

Ne insanlar biliyorum ki evlerine ayda bir et götürüyorlar.

Anladım ki kimse bilemeyecek.

Öyle görünüyor ki senden bana hayır yok.
İçeri girdim ki eşyalar yok.
Hayatımın hiçbir günü yoktur ki sıkıntılı geçmesin.
Dediler kiıssız kalan türbende
Vahşi güller açmış

VI. İÇ İÇE BİLEŞİK CÜMLE :

Bir cümlenin içine başka bir cümlenin geçmesiyle oluşan bileşik cümlelere içi içe bileşik cümle denir.

ÖR. Bana, “Senin aklın başka yerde.” dedi.

“Yılanın başını küçükken ezmeliymiş.” dedi Muhtar.

Eskiden sık sık “Anneme gidelim. “ derdin.

Başefendi , “ Sakat kalmasa bari oğlan” dedi.

Gönül, “Şimdi bize çatacak.” diye düşündü.

VII. EKİLTİLİ CÜMLE (KESİK CÜMLE) :

Türkçede türlü nedenlerle genellikle yüklem, ya da daha fazlasının kullanılmadığı görülür. Bu tür cümlelere eksiltili (kesik) cümle denir.

Kesik cümlelerle kısa ve etkili yoldan anlatım sağlamanın dışında türlü duyguları yansıtmaya olanağı da vardır.

ÖR. Arkamızda yaşlı insanlar, önümüzde işgal altında topraklar...

Eşek şikayetsiz yürüdü. Ardından da kederli Hüseyin...

Ne zamandan beri buradasın ?

_ Akşamdan beri...

Üzerinde bu kadar göz kaldıktan sonra...

Buna can dayanmaz ki...

Öyle yoruldum ki...

not: Ekeylemi söylenmemiş ad cümleleri yüklemsiz eksiltili cümlelerle karıştırılmamalıdır.

ÖR. Vakit sabah.(sabahtı)

Dört yanım yemyeşil.(yemyeşildi)

VIII. SAPLAMALI BİLEŞİK CÜMLE :

İçinde aracümle bulunan cümlelere saplmalı bileşik cümle denir.

Bütün gece kendisini ziyaret eden çeşitcesü rüya arasında, tıpkı ince ve rahatsız edici bir dış ağrısı gibi- Behçet Bey için bu cins ağrılar uzun zamanlardan beri tatlı bir hatıradır - hep bu sabahı, bu sabahın hayatında getireceği büyük değişikliği düşünmüştü.

4) ANLAMLARINA GÖRE CÜMLELER

I. OLUMLU CÜMLE :

Bir işin, bir oluşun, bir hareketin gerçekleştiği, gerçekleşebileceği doğrultusunda yargı taşıyan cümlelere olumlu cümle denir.

a) Biçimce ve anlamca olumlu cümleler :

ÖR. Köydeki herkes çalışmaya gitmişti.

Ben de sizin gibi düşünüyorum.

Onda, herkesten başka bir hava vardı.

Bizler çok yabancıydık onlara.

Olayı arkadaşına gülererek anlatıyordu.

Deniz kıyısında ıssız bir kayanın dibine çömeldik.

Sağlığınıza biraz daha dikkat etmelisiniz.

b) Biçimce olumlu, anlamca olumsuz cümleler

ÖR. Bu havada dışarı çıkabilirsen çık. (çıkamazsın)

Bu kadar bencil bir insanı sevebilirsen sev. (sevemezsin)

Böyle birine gel de güven. (güvenemezsin)

Ne kendi çalıştı, ne de bizi çalıştırdı. (kendi de çalışmadı biz de)

II. OLUMSUZ CÜMLE:

Eylemin ya da oluşun gerçekleşmediği, gerçekleşmeyeceği doğrultusunda yargı taşıyan cümlelere olumsuz cümle denir.

a) Biçimce ve anlamca olumsuz cümleler

ÖR. Arkadaşlarını hiç aramıyorsun.

İki karpuz, bir koltuğa sığmaz.

Bir gün bile mutluluk yüzü görmemişti.

Artık oraya gitmem.

Söz verdiği halde gelmedi.

Efendimiz buna memnun olmadı.

Ad cümlelerinin olumsuzunu “değil” ve “yok” ile yapılır.

Şu anda burada değil.

Bu sorunun cevabı doğru değil.

Bunların önemi yok.

Onun nerede olduğunu bilen yoktu.

b) Biçimce olumsuz, anlamca olumlu cümleler

ÖR. Dün sizi aramamış olamaz. (aramıştır)

Sizleri sevmiyor değilim. (seviyorum)

Parası yok değil. (var)

Türk tarihinde büyük kahramanlar yok değildir. (vardır)

Tatile gitmesin demiyorum. (gitsin)

III. SORU CÜMLESİ :

ÖR. Soru anlamı taşıyan cümlelere soru cümlesi denir.

Hangi eve yerleşti ?

Ne istiyorum, ne arıyorum ?

Atatürk, Yalova'ya niçin gitmişti ?

Söylediklerimi yeterince kavrayabildiniz mi ?

Sözde soru cümlesi : Gerçekte bir şey sormayan, yalnızca anlamı etkili kılmak için kullanılan soru cümlelerine sözde soru cümlesi denir.

Buna can mı dayanır ? (acıma)

- Nedir senden çektiğim ? (usanç)
Yerinde doğru oturur musun ? (emir)
Onu görünce kim duygulanmaz ?
Öyle bir söz söyler miyim ?
Ben seni bilmez miyim ?
Hiç inanmaz olur muyum ?
Birden karşıma çıkmaz mı ?
Paranın lafı mı olur ?

IV. DİLEK CÜMLESİ :

Dilek, istek ya da özlem anlamı taşıyan cümlelerdir. İstek ve şart kipi ile kurulur, emir kipi ile de kurulan dilek cümleleri vardır :

ÖR. Uyusam, uyanmasam gündüzler, geceler boyu.

- Gelin canlar bir olalım
Münkire kılıç çalalım.
Bu sözleri duymamış olaydım.
Geçsin bu kötü günler, mutlu günler gelsin.

V. GEREKLİLİK CÜMLESİ :

Bir işin, eylemin olması, yapılması gerektiği anlamı taşıyan cümlelerdir :

ÖR. Şimdiden amacınızı belirlemelisiniz.

- Zamanında yeterince çalışmalısın.
Bu sınavı başarman gerek.

VI. EMİR CÜMLESİ :

Bir işin, eylemin yapılmasını buyuran cümlelerdir.

ÖR. Durdur şu arabayı.

- Kapıyı kapat .
Çabuk yerine otur .
Güzel düşün, iyi hisset, yanılma, aldanma.

VII. ÜNLEM CÜMLESİ :

Duyguları, coşkuları yansıtan yargılı ya da yargısız anlatıma ünlem cümlesi denir. Tek bir sözcükten oluşabileceği gibi birden çok sözcükten de oluşabilir.

ÖR. Eyvah, çantamı evde unutmuşum !

Of, çok sıkıldım !

Oh ! Dünya varmış !

Oh, ne güzel yer !

Yoo ! Böyle şeylere izin vermem !

Huu, efendi kahve istiyor !

Canım Anadolu, uygarlıklar beşiği !

Yazıklar olsun !

Hayır sizinle gelmem !

Yeter artık !

Çocuksunuz işte !

Acele kan aranıyor !

Hele senden hiç ummazdım !

Eskiler alıyorum !

Sakın uzaklaşmayın ha !